
Nova llum sobre el misteri d'una vida

OPPENHEIMER

Josep Tomàs Cabot

Robert Oppenheimer va rebre l'encàrrec de dirigir les investigacions que durien els Estats Units d'Amèrica a desenvolupar la primera bomba atòmica. Durant els anys 40, Oppenheimer fou un heroi, però en els anys 50, i a causa del seu filocomunisme, se'l tingué per un espia infiltrat a Los Alamos en el secretíssim Projecte Manhattan. Recentment han aparegut obres que donen una nova visió d'Oppenheimer

Les persones de més de cinquanta anys que llegeixen normalment els diaris disposen de molta informació sobre la vida i l'obra del nord-americà d'origen alemany Robert Oppenheimer que va dirigir a Los Alamos la realització de la primera bomba nuclear. La premsa dels anys 1945-48 va presentar-lo com un patriota triomfador, mereixedor dels màxims honors. La dels anys cinquanta, en canvi, n'oferí una imatge d'home tèrbol i sinuós, reprovat amb justícia pels mateixos compatriotes.

A partir d'aquell moment, dues opinions radicalment oposades sobre Oppenheimer es discuteixen el privilegi de passar com a encertades i justes al tribunal de la Història. Per a uns, Oppenheimer és un heroi i un màrtir, víctima de la incomprensió estesa al seu país durant els anys de la "caça de bruixes". Per als altres -tot i que ho expressen amb discreció i amb pena- Oppenheimer no va ser res més que un comunista infiltrat al projecte *Manhattan*, un home equívoc, responsable, en part, de la pèrdua de primacia nord-americana en la cursa atòmica. Els uns l'han convertit en un mite literari, protagonista

d'obres narratives i dramàtiques d'un abrandat progressisme. Els altres s'esborronen només de sentir el seu nom. Qui té raó?

Disposàvem fins ara de poques referències imparcials. Per això, l'aparició d'una biografia molt ben documentada i escrita -sembla- amb un rigorós criteri objectiu, significa, almenys per a nosaltres, lectors simplement curiosos, aliens al fons polític de la qüestió, un motiu de satisfacció, reflexió i comentari. Les ratlles que segueixen pretenen precisament això: comentar amb sinceritat una obra recent sobre Oppenheimer que pot aportar una llum nova en tot aquest afer.

L'obra, titulada en anglès *Oppenheimer, the father of the atomic bomb* va ser escrita fa poc temps per l'historiador de la ciència Peter Goodchild amb l'objectiu de garantir la qualitat documental d'un programa serial de la BBC. L'autor havia fet nombroses entrevistes a amics, col·legues i adversaris del personatge i havia tingut accés a documents del FBI guardats fins aleshores en arxius secrets. Traduïda al castellà per ser incorporada a la

col·lecció *Grandes Biografías* de l'editorial Salvat, l'obra ha passat al mercat llibreter del nostre país fa alguns mesos.

QÜESTIÓ PRÈVIA: LA POLÍTICA INTERNACIONAL DURANT ELS ANYS 1940-60

Per copsar l'entrellat del misteri Oppenheimer potser caldria considerar una qüestió prèvia. I precisar que l'actitud dels científics que van treballar en el projecte *Manhattan* durant la guerra -i en la seva continuació uns anys després- va estar condicionada sempre per la política internacional. Sobre aquest punt, podríem distingir tres fases.

Primera. L'Alemanya de Hitler, poderosa i triomfant a Europa, és vista com un immens perill que exigeix un suprem esforç de guerra per part dels Aliats. Molts dels físics emigrats als EUA -de procedència jueva o de països sotmesos pel nazisme- pensen que Alemanya pot posseir en qualsevol moment la bomba nuclear i obligar el món a una submissió total. Si els Aliats no comencen immediatament la cursa

atòmica amb la voluntat de guanyar-la, ho poden perdre tot. L'hongarès Szilard, i el mateix Einstein, recomanen amb urgència al president Roosevelt que posi en marxa la investigació i actuació pertinents. Cap dels científics nord-americans d'aquell moment -inclòs, naturalment, Oppenheimer- no discuteix l'oportunitat i necessitat d'aquella opció. Més aviat són els polítics els qui hi posen traves, perquè no acaben d'entendre l'abast de les noves armes. Però finalment són convençuts i s'inicia el projecte anomenat *Manhattan* amb l'objectiu d'obtenir les primeres bombes nuclears.

Segona fase. L'exèrcit alemany es rendeix abans que a Los Alamos s'hagi obtingut l'esperada bomba. Hitler se suïcida i els Aliats dominen i controlen tot el Reich. Les circumstàncies polítiques han canviat i molts científics -entre ells el mateix Szilard- conside-

ren inútil continuar els treballs. La bomba ja no és necessària. I pot ser perillós posseir-la a partir d'aquest moment. Ara bé, l'opinió general no és pas aquesta. La guerra no s'ha acabat. Resta l'amenaça japonesa al Pacífic i la invasió de l'arxipèlag nipó pot costar moltes vides americanes. La bomba, una sola bomba, llançada en el moment oportú, podria resoldre definitivament el problema. Això és el que pensen els assessors militars i polítics del nou president Truman. I Oppenheimer hi està d'acord. És dels que informen favorablement sobre la continuació dels treballs a Los Alamos i el llançament del terrible artefacte sobre una o dues ciutats japoneses.

Meres consideracions polítiques? Més aviat, el deler purament científic d'acabar una gestió llarga i laboriosa i de comprovar finalment, d'una manera espectacular i decisiva, els seus efectes pràctics.

Tercera fase. Les bombes han estat llançades amb èxit. Destruïdes les ciutats de Hiroshima i Nagasaki. El Japó, anihilat. La guerra, definitivament acabada. En aquestes condicions, cal continuar els treballs atòmics? Construir més bombes? Perfeccionar les que ja hi ha? Uns quants físics -entre ells, destacat, l'hongarès Teller- pensen que sí, que s'ha de fer, per tal d'assegurar la supremacia nord-americana al món. L'antic aliat, l'URSS -es pregunten- no és un enemic potencial? En el cas, ben possible, segons ells, d'una tercera guerra mundial, ¿no resultaria extraordinàriament útil un avantatge substancial en matèria atòmica? És aquí on Oppenheimer, igual que Fermi, igual que Bohr, comença a dissentir. La bomba H, preconitzada per Teller, amb una potència infinitament superior a la de les bombes llançades contra el Japó, li sembla un absurd, un terrible perill per a tots, un crim contra la humanitat. Oppenheimer no creu que una guerra contra l'URSS sigui inevitable. I si ho fos, emprant els dos rivals les poderosíssimes armes -que també la tecnologia soviètica ha obtingut o està a punt d'obtenir- es produiria una hecatombe de conseqüències imprevisibles amb un perjudici mundial segurament irreversible.

Per això, ell es nega a continuar.

I aquí comencen els seus entrebancs. No entén els motius de la "guerra freda" entre els Estats Units i la Unió Soviètica. Quin perillós malentès! Dels dos aliats, després enemics, ni l'un ni l'altre no desitja la guerra. Ni Truman ni Eisenhower, el seu successor a la presidència, no són estadistes arrauxats ni agressius. Són homes prudents i raonables. En el fons, també ho és Stalin. Ell ha representat la posició més moderada al si del seu partit. La consolidació del "*socialisme en un sol país*" - el seu, com pretén Stalin- ha acabat imposant-se contra la idea trotskista de la revolució mundial generalitzada i permanent. El dictador soviètic sap que Rússia, empobrida i desfeta després de l'atac alemany, no es troba en condicions d'iniciar cap altra aventura militar. Però imagina constantment l'ombra espantosa del que al seu país anomenen "*l'imperialisme nord-americà*" i considera que ha de fer tots els possibles per salvar la revolució bolxevic

a Rússia: un glaci defensiu a l'Europa Oriental, un progressiu increment de la indústria pesant i una sacrificada política armamentista. I els americans? També se senten dominats pel temor. Per a ells l'expansionisme soviètic, provat a bastament amb la implantació de règims similars a cinc o sis països europeus, no admet cap dubte. Els russos volen conquerir el món. I si els Estats Units abaixen la guàrdia, un comunisme totalitari i pervers s'estendrà arreu. S'haurà acabat la llibertat per a tothom. Cal, doncs, impedir-ho, utilitzant totes les armes disponibles. I si és necessari, un segon *big stick*, més contundent i definitiu que l'anterior enarborat contra el Japó.

EL DRAMA D'OPPENHEIMER

És aquí on comença el drama d'Oppenheimer. Ell havia tingut amics comunistes. La seva dona, Kathryn Puening, la seva amiga, Jean Tatlock, i molts dels seus companys i deixebles de Berkeley havien manifestat obertament les seves simpaties per la Unió Soviètica quan aquesta lluitava, al costat dels EUA, contra les potències de l'Eix. Oppenheimer, com molts altres nord-americans al començament dels anys quaranta, veia en la Rússia de Stalin un aliat del qual no es pot desconfiar i al qual no s'ha de mentir. I potser al començament de la guerra freda, continuava pensant que dos sistemes tan diferents com el soviètic i el nord-americà poden tolerar-se mútuament i conviure en pau si no hi ha voluntat d'interferència ni l'ambició del domini mundial. En definitiva, és això el que pensaven molts altres científics en aquell moment. Bohr, Pauling, el mateix Einstein no s'averonyien de proclamar llur pacifisme. Oppenheimer ho podia fer. Però ell no va parlar clar. El seu passat l'atemoria. Les circumstàncies, certament, no eren propícies. A Nord-amèrica havia començat la "caça de bruixes" i ell en podia ser una víctima. Va intentar desfigurar la seva pròpia història personal. Mentí i fou descobert. Relliscades, entrebancades, confessions a mitges, retractacions; fins i tot delacions d'antics companys -Hakon Chevalier- per assegurar-se una retirada a temps... El FBI l'assetjava. El control policíac sobre totes les seves

Al costat d'aquestes línies, vista aèria del centre de recerca atòmica de Los Alamos, on Oppenheimer i el seu equip van investigar l'energia nuclear. A la dreta, Oppenheimer amb Albert Einstein.

activitats -telefòniques, epistolars, visites personals i àdhuc les conversacions més íntimes- li devia desfermar els nervis. Va acabar totalment enfonsat i vençut.

El dia 1 de juliol de 1954, la Comissió d'Energia Atòmica publicava el veredict que li havien inspirat quatre setmanes d'audiència davant de l'acu-

■ Oppenheimer no fou acusat de traïció, però va ser exclòs del món de l'establishment i condemnat a l'ostracisme

sat Robert Oppenheimer i de nombrosos testimonis de l'acusació i la defensa. La recomanació final era: "*Hem estat incapaços d'arribar a la conclusió que sigui coherent amb la seguretat dels EUA renovar el vist-i-plau del Dr. Oppenheimer i, en conseqüència, no el recomanem...*"

Oppenheimer quedava, doncs, apartat de qualsevol tasca científica amb responsabilitat oficial. I el seu prestigi, seriosament malmès. No fou acusat obertament de traïció, ell, l'heroi de 1945, un dels artífexs del triomf sobre el Japó. Hauria estat un escàndol massa sorollós, que hauria pogut esquitxar tot el prestigi de la nació. Però fou exclòs del digne món de l'establishment i condemnat a l'ostracisme. Així

visqué sis anys. El 1960, hi hagué als EUA canvi d'equip presidencial.

La pujada de Kennedy feia preveure una forta virada política. Entre els consellers i amics del nou president hi havia deixebles i admiradors d'Oppenheimer, i ells van proposar-lo per al premi Enrico Fermi, el més important en l'àmbit científic del país. Kennedy ho veié amb bons ulls i el premi li fou concedit. La rehabilitació d'Oppenheimer era un fet.

Però els dies feliços no van durar gaire. La "caça de bruixes" continuava sordament al marge de l'aparell estatal. Àdhuc tot un president podia ser caçat en una trampa perfecta i fulminant. Assassinat Kennedy immediatament abans de l'acte de concessió del premi a Oppenheimer, fou el nou president Lyndon Johnson l'encarregat de presidir la cerimònia i d'atorgar la distinció. Ho féu amb una cara somrient, com si desitgés mantenir davant del poble nord-americà, almenys de moment, la seva imatge d'amic fidel i continuador del president desaparegut. Oppenheimer, en rebre el premi, va dir: "*Crec que és possible, senyor president, que per a vostè hagin estat necessaris avui una mica de caritat i una mica de valor per lliurar aquest premi.*"

Oppenheimer no sempre era un home irresolut i temorenc. A vegades, protegint-se amb l'ambigüitat i la ironia -en les quals era mestre-, deia tot el que volia dir. El que va dir aquell dia podia ser interpretat de dues maneres. O que Johnson obrava d'acord amb la seva consciència oposant-se a un ambient contrari al personatge guardonat; o que necessitava valor i caritat per oposar-se als propis sentiments i desitjos, a fi de complaure un estat d'opinió general.

UNA COMPLEXA PERSONALITAT

El llibre de Goodchild fa un retrat d'Oppenheimer que s'aparta dels clixés convencionals. No el presenta com un model digne d'ésser imitat, però tampoc -ni de molt- com l'encarnació del mal. A través de les pàgines d'aquesta biografia, deduïm que tenia un estrany poder de persuasió, una simpatia innata que li obria tots els cors i totes les portes. Quan ell volia, fascinava els seus interlocutors, i els convenia més amb el seu somriure i amb l'expressió dels seus ulls, d'un blau claríssim, que amb sòlids raonaments o amb demostracions d'energia.

Una sola entrevista fou suficient al general Groves, el màxim responsable del projecte *Manhattan*, per comprendre que Oppenheimer podia dirigir amb encert i eficàcia el complexíssim món científic de Los Alamos, on s'havia de produir la primera bomba nuclear. Oppenheimer fou durant uns anys l'home de confiança de Groves. Malgrat el

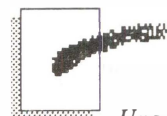
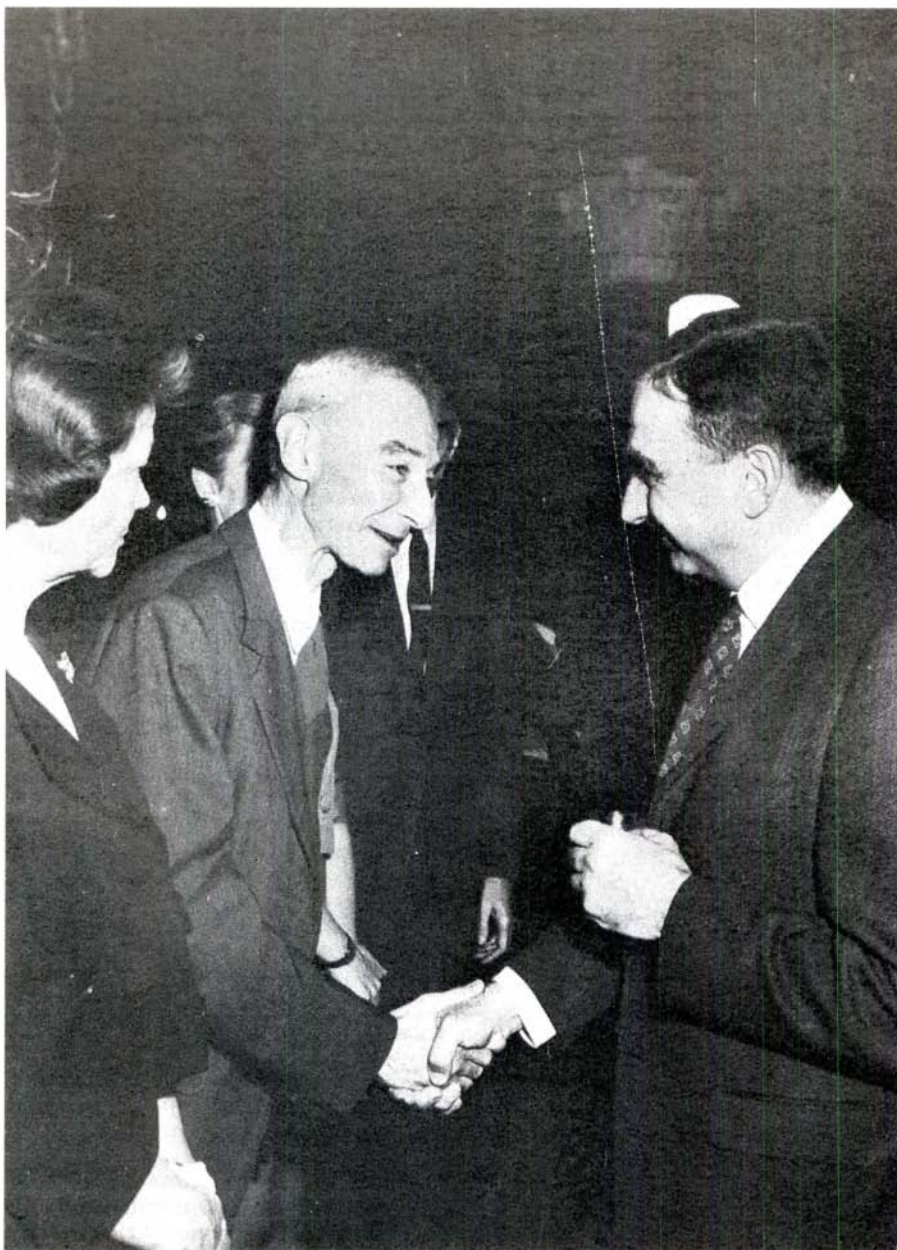
seu historial comunista, perfectament conegut, tingué accés a totes les informacions reservades i fins i tot a algun secret d'Estat. A Los Alamos i als altres centres de recerca relacionats amb el projecte de la bomba, cap científic no sabia què feien els altres ni quin objectiu perseguïen tots plegats. Groves i Oppenheimer, en canvi, sabien perfectament el que feia tothom i tenien una idea molt clara dels mitjans, recursos, finalitats i possibles conseqüències del que estaven fent.

Científicament, Oppenheimer era un home ben preparat, però no pas un geni de la investigació. Mai no havia estat un científic creador ni un investigador obstinat i pacient. Era més aviat una persona inconstant i lleugera en aquest terreny, amb l'atenció sempre dispersa i la voluntat no gaire forta. Potser Teller tenia raó quan declarava que el seu col·lega era "*un home d'accions confuses i complicades, difícils d'entendre per a un veritable científic*", i pel que fa a la seva preparació, més aviat un diletant, un *amateur*, un

afeccionat brillant més que no pas un científic sòlid.

Interessat com ningú de la seva professió per la cultura humanística, Oppenheimer coneixia moltes llengües, àdhuc el sànscrit, i llegia els poetes famosos de tots els temps.

Sembla que posseïa alguna d'aquelles discretes i reprimides tendències homosexuals que proporcionen una aurèola especial, una mena d'interès morbós, no privat d'encís, al subjecte que les sofreix o en gaudeix. Va fer de la gesta de Los Alamos com un gran poema èpic, una aventura original i estètica capaç d'impressionar tots els esperits sensibles. Fou ell qui escollí el lloc, recordant la cabana de la seva joventut, al desert de New Mexico, on havia passat tantes nits meravelloses. I en l'elecció van pesar més els records i mòbils personals que no pas les conveniències científiques, polítiques o militars. A l'hora de batejar el camp de proves, uns quilòmetres al sud de Los Alamos, a la comarca d'Alamogordo, recordant uns versos del seu

Una de les darreres fotografies fetes a Julius Robert Oppenheimer. En el seu rostre poden apreciar-se els signes de les males èpoques viscudes i els de la malaltia cancerígena que a la fi el portà a la mort als 62 anys.

estimat poeta John Donne, decidí anomenar-lo *Trinity*, el nom del déu Tri, a qui l'escriptor elisabetià demana un cor fort per "*resistir l'embat de la teva força que em colpeja, em trenca, em crema i m'ha de fer nou*".

I al moment de produir-se l'èxit de la primera prova en aquell mateix lloc, Oppenheimer, com al·lucinat, es va limitar a repetir un altre poema, ara pertanyent al vell *Bhagavad-Gita* hindú, aquell en el qual Krishna, l'heroi marcat pels déus, preveu el destí i proclama, entre orgullós i patètic: "*T'has de convertir en la mort, el destrossador dels mons*."

Oppenheimer tenia una sensibilitat molt especial, una curiositat que li feia atractives totes les novetats i també totes les manifestacions culturals, per

allunyades que fossin. Però no era un home fort. Dubtava, desconfiava, se sentia poc segur d'ell mateix. I en la vida pràctica, malgrat l'aparença d'home superior que exhibia orgullosament, moltes vegades vacil·lava i cometia errors quan descobria amb angoixa les seves limitacions i la seva impotència.

Però resolta la dificultat i recuperat l'ànim, tornava a ser la personalitat brillant i seductora de sempre: l'estudiant de qualificacions òptimes, el jove de magnífica presència, el conversador enginyós, el professor estimat, el conferenciant distingit, l'entès en música i literatura, l'expert en l'elaboració dels còctels més originals i saborosos que hom podia trobar a les reunions mundanes d'Oakland, Berkeley o San Francisco. Quan el seu nom sortí a totes les

revistes del món amb motiu de l'èxit de les primeres bombes nuclears, sabé representar, amb altíssima dignitat, el seu paper de "home famós".

Qui fou realment Oppenheimer? Què en dirà la Història quan posseïxi totes les informacions necessàries i estigui en condicions de fer un judici imparcial?

La biografia de Goodchild no dona cap veredict. Ni absol ni condemna Oppenheimer. Potser espera que això ho decideixi el lector. Només hi ha un fet que el llibre dona com a cert: l'amistat entre Oppenheimer i els russos. Si el lector creu, com el Reagan de la primera època, que la Unió Soviètica és un Estat intrínsecament pervers, enemic per naturalesa dels EUA, destinat fatalment a destruir o a ser destruït en una tercera guerra mundial, llavors és evident que Oppenheimer fou un home nefast després de la derrota dels feixismes, un amic i confident dels comunistes, un traïdor a la seva pàtria durant la guerra freda. Però si el lector pensa que no hi ha d'haver mai cap confrontació armada entre els Estats Units i l'URSS, perquè aquests dos països poden arribar a conviure pacíficament si uns i altres s'esforcen per aconseguir-ho, llavors creure que Oppenheimer fou un enemic de la pròpia terra i la pròpia sang, un cínic apàtrida o un menyspreable traïdor, no sols seria un error: seria una injustícia i una calúmnia. ■

Josep Tomàs Cabot

és Doctor en Filosofia i Lletres,
Llicenciat en Medicina i
Periodista titulat.
